

ÚJABB LÉPÉSEK A KUNHALMOK MEGŐRZÉSÉBEN

RÁKÓCZI Attila

Szent István Egyetem, Agrár- és Gazdaságtudományi Kar,
Agrártudományi és Vidékfejlesztési Intézet
5540 Szarvas, Szabadság út 1-3. e-mail: rakoczi.attila@gk.szie.hu

Kulcsszavak: közös agrárpolitika, kölcsönös megfeleltetés, tájvédelem, kunhalom

Összefoglalás: A közös agrárpolitika a létrehozása óta számos reformon ment keresztül. A 2010-ben az agrártámogatások kifizethetőségének feltételül szabták a táj jellemző elemeinek a védelmét. Ebben az időszakban került a kölcsönös megfeleltetés feltételrendszerébe a kunhalmok védelme. Doktori kutatásomat 2010-ben kezdtem, és a 185 db Békés megyei kunhalom állapotában beállt változásokat követtem nyomon területbejárásokkal és monitoring vizsgálatokkal 2015-ig. Eredményeimből kiderült, hogy a közösségi szabályozás addig nem látott hatékonysággal védte a halmokat, hiszen a kutatás végére a 185 db halomból 8 db állt továbbra is művelés alatt. A kutatás során területbejárásokkal megvizsgáltam a megyei halmok állapotát. Az utóbbi években számos halom esetében tettem javaslatot települési értéktár bizottságokhoz is a további védelem fokozásáért. A megyei kormányhivatal megkezdte a védett halmok felvezetését a földtulajdoni nyilvántartásba. Megállapítást nyert, hogy a korábban felhagyott halmok egyikét sem vonták művelés alá, a 2015-ben művelt 8 db halomból további 3 db-nak a bolygatásával hagytak fel. Az előterjesztett 14 települési értéktári javaslatból eddig 10-et elfogadtak az érintett települések, valamint a 185 db halomból 82 db esetében bekerültek a halomtestek adatai a befogadó ingatlanjuk ingatlan-nyilvántartásába. Összességében megállapíthatjuk, hogy a jelenben zajló intézkedések és folyamatok jó esélyt biztosítanak a kunhalmok megőrzésének.

Bevezetés

Az Európai Unió Közös Agrárpolitikája (KAP) az elmúlt évtizedekben folyamatos átalakításon esett át. Ezek célja kezdetben a belpiaci, világpiaci és termelési környezet szabályozása, kiigazítása volt. Az ezredforduló környékén a vidékfejlesztéshez, fenntartható gazdálkodáshoz igazodó szabályozások kerültek előtérbe, mint az ökológiailag megfelelő termelési környezet kialakítása, a természet-, és tájvédelem. A KAP tájvédelmi előírásainak hatásaival kapcsolatos doktori kutatásaimat 2010 és 2015 között folytattam Békés megyében. Az akkori eredményeim mentén újra felülvizsgáltam a megyei halmok állapotát, és ezek alapján, valamint az utóbbi évek tevékenységei alapján megvizsgálom, hogy milyen újabb eredmények születtek a táj antropogén elemeinek védelmében.

A kunhalmokról

A kunhalmok a Kárpát-medence ősi kultúrtörténeti emlékei, melyek számos értékes információt rejtnek magukban. Vizsgálatunkkal nemcsak a régészet tudománya gyarapodhat, hanem bővíthet botanikai, paleoökológiai, tájökológiai és talajtani tudásunk is (Barczy és Joó 2009). Magyarországon a különböző típusú és korú prehisztorikus halmok összefoglaló neve a kunhalom. Ez az elnevezés kissé helytelenül azt sugallja, hogy a halmokat a kun népcsoport építette. Ezzel szemben a régészeti feltárások és kormeghatározások egyértelműen bebizonyították, hogy döntő hányaduk lényegesen idősebb az esetleges kunok által épített halomsíroknál. A kunhalmok olyan mesterséges antropogén építmények, amelyek régészeti, botanikai, tájképi és kultúrtörténeti szempontból kiemelkedő jelentőséggel bírnak (Tóth 1999).

Régészeti és kultúrtörténeti értéküket mutatja, hogy a kunhalmok jelentős része réz- és kora bronzkori temetkezéseket, szarmata, germán és honfoglalás kori temetőket foglal magába. Ezek a halomsírok (kurgánok) az őskor és a népvándorláskor kultúráját, vallását és

temetkezési szokásait rejtik magukban. Az őskortól szinte napjainkig őrzik a velük valamilyen viszonyba került, ott megtelepülő ember kulturális hagyatékát. A kurgán típusú temetkezések mindig valamilyen sztyepei eredetű nép (késő rézkor, szkíta kor), vagy sztyepei etnikumot is magába foglaló népek letelepedésével hozhatók összefüggésbe (Csányi 2003).

A kunhalmok kiemelkedő botanikai értéke, hogy bolygatatlan állapotban gazdag természetes élőhelyek és a ritkuló sztyeppnövények utolsó menedékei. A szigetként elkülönülő halmok ugyanis a biológiai sokféleség fontos megtartó helyei (Sudnik-Wójcikowska és Moysiyenko 2008, Sudnik-Wójcikowska et al. 2011). A szántóföldi növénytermesztés intenzívvé válásával a kiváló minőségű, mezőségi (csernozjom) talajú területeket feltörték (Gojda és Hejzman 2012), ezzel a potenciális növénytakaró rendkívül töredékesen maradt meg. Napjainkra alig van olyan élőhely, ahol a lösznövényzet évezredek bolygatását elkerülve megőrződött volna. A kurgánok botanikai és zoológiai értékei tehát abban rejlenek, hogy a szigetszerűen megmaradt ősi élőhelyek őrzői és utolsó menedékei. A száraz, meleg klímájú területek, olykor ritka társulásai mellett sok állat számára is megteremtik az élőhelyi feltételeket, azonban ez például a borz és a róka ázott katorékai miatt káros is lehet.

A botanikai, régészeti értékek mellett tájképi, talajtani és paleoökológiai értékek hordozói is (Hejzman et al. 2013). Mint tájképi értékek hozzátartoznak Alföldünk képéhez. A síkságból kiemelkedő, impozáns halmok az arra utazók számára tájékozódási pontot és egyben szemet gyönyörködtető látványt nyújtanak (Tóth 1999). A halmok talajtani szempontból is értékesek. Az egykor eltemetett, illetve az elmúlt évezredekben képződött talajok részletes vizsgálata ugyanis bővítheti – sőt új eredményekkel is gyarapíthatja – a holocén környezeti változások, többek között a klímaváltozások ismeretanyagát (Alexandrovskiy 2000, Khoklova et al. 2001, Barczy et al. 2006a,b, Barczy 2009), de a mesterséges, antropogén talajképződmények értékeléséhez is segítséget nyújtanak (Puskás és Farsang 2008).

Bár a mesterséges halmok régen felkeltették az emberek figyelmét, a modern módszerekkel végzett kunhalom-kutatások csak az utóbbi évtizedekben kezdtek fellendülni. Magyarországon ezeknek az építményeknek és környezetüknek vizsgálata 20. század elején kezdődött el. A komplex régészeti és környezeti kutatásuk az elmúlt évtizedekben szélesedtek. A vizsgálatokra jobbra a szakmai széttagoltság volt jellemző, és általában elmondható, hogy a régészeti szempontok domináltak. A régészeti kutatások nagyrészt a halmok időrendi besorolásával, valamint a réz- és bronzkori népek életmódjával foglalkoztak (Kalicz 1965, Ecsedy 1979, Raczky et al. 2002, Csányi 1999, Dani és M. Nepper 2006, Dani és Horváth 2012).

A kurgánokkal kapcsolatos kutatások közül új keletűnek mondhatók a természettudományi alapokon nyugvó vizsgálatok. A talajtani, paleobotanikai és geológiai elemzések nemcsak a halom építési körülményeire, a halom szűkebb területének öskörnyezetére adhatnak választ, hanem értékes adatokat szolgáltatnak az építés óta lejátszódó tájképződési folyamatok irányára vonatkozóan is.

A halmok öskörnyezeti kutatása a bronzkori Test-halom geoarcheológiai vizsgálatával vette kezdetét (Sümegei et al., 1998). Tóth Cs. (2006, 2007) a Büte-halmon végzett geomorfológiai, rétegtani vizsgálatokat. Ezt követően a halmok által eltemetett fosszilis talajok és az anyagkitermelő helyek üledékei kerültek a figyelem középpontjába. Az eltemetett talajok talajmorfológiai, talajkémiai, malakológiai és fitolit elemzésével, valamint radiokarbon kormeghatározással három kurgánnak, a Csípő-, a Lyukas- és a Bán-halom ősi környezetének rekonstrukciója és a halmok építési körülményeinek tisztázása is lehetővé vált (Barczy et al. 2006a,b, Barczy és Joó 2009, Molnár et al. 2004). Napjainkban széles körű felmérő vizsgálatot végzett Bede (2014), talajtani vizsgálatokat pedig Pető (2010). Az egyes halmokon megmaradt fajgazdag löszgyepek szigetbiogeográfiai kutatásai az értékes növény-

és állatfajok leírására, és azok izolátumdinamikai vizsgálatai mellett az élőlényközösségeket fenyegető környezeti hatásokra koncentráltak (Tóth Cs. et al. 2008, Novák et al. 2009, Tóth Cs. et al. 2012).

A halomtestek mezőgazdasági bolygatása (szántás, elhordás) a legkárosabb folyamat a fennmaradás szempontjából. Tóth Cs. et al. (2014) rávilágítottak, hogy amennyiben a bolygatás megszűnik, kedvező talajtani folyamatok indulhatnak el a halmok felületén. A térképi források alapján igazolhatóan eredetileg tízezres nagyságrendben léteztek halmok Magyarország területén (Virágh 1979), de a 20. század közepére számuk jelentősen megfogyatkozott, állapotuk pedig drasztikusan leromlott (Bede 2014). A 19-20. század folyamán főként a folyószabályozások, majd az ezt követő nagyüzemi mezőgazdaság térhódítása miatt százával hordták el és szántották szét a halmokat, a megmaradtaknak mára már a nevét is elfelejtették. Az I. Jozefiánus katonai térképlapok nagy számban tüntetik fel a kunhalmokat a Kárpát-medencében, a régi felmérések térképeit böngészve pedig több tízezer kunhalmot számolhatunk össze. Ugyanakkor az Alföldet járva alig látunk olyan érintetlen, sértetlen halmot, amelynek állapotára büszkék lehetünk (Rákóczi 2013).

A kunhalmok védelméről

Becslések szerint egykor Magyarországon több mint 40000 db kunhalom volt található, de vannak kutatások, melyek még nagyobb számot vélelmeznek. A Körös-Maros Nemzeti Park nyilvántartásából kiderül, hogy ebből a mai Békés megye területén 1533 db volt fellelhető. A magyar történelem során hosszú ideig semmilyen védelem nem volt a kunhalmok vonatkozásában. Mivel döntő többségük az Alföldön található, így e megyékben intenzívebb volt az érdeklődés a megmentésük iránt.

A halmok mindig szorosan kötődtek az emberi társadalmakhoz, így kultúrát is teremtettek. Jelentős részük mindig is a mezőgazdálkodás által érintett területeken terült el. Folyamatosan csökkent a számuk a századok során, főként a mezőgazdaság, és vallás erejének csökkenése miatt (Tóth 2002). A XX. század második felében az országra jellemző intenzív, nagyüzemi mezőgazdálkodás következtében nagy számban pusztultak el, mára töredékük maradt csak meg eredeti állapotában.

Az 1990-es években a Békés Megyei Önkormányzat vezetői, és az önkormányzat egyes tisztségviselői nagy érdeklődést mutattak Békés megye természeti értékei iránt. Az ország e részének nem volt saját nemzeti parkja, ami a védelmi tevékenységet elvégezte volna. A helyzetet nehezítette, hogy a megye adottságai miatt a védett területek, szigetszerűen, egymástól távol helyezkedtek el, így szakmailag nehéz volt megtervezni, kivitelezni, egy ilyen mozaikos terület egy nemzeti park keretein belül történő kezelését. Céljaik eléréséért egy egyesületet hoztak létre, melynek legfontosabb küldetése, hogy a térségben saját, önálló nemzeti park jöhessen létre. Így 1993-ban egy gyomaendrődi tanácskozás határozataként megalakult a Körös-Maros Nemzeti Parkért Egyesület. Alapítói Dr. Simon Imre, Dr. Sipos András elnök, Réthy Zsigmond alelnök, Szelekovszky László titkár. Az egyesület célul tűzte ki a Dél-Kelet-Magyarország természeti értékeinek védelmét, a szakmai szempontok alapján indokolható területek védelem alá helyezését, egy mozaikos felépítésű nemzeti park megalapítását a Dél-Tiszántúl területén, valamint az "Alföld-program" támogatását, benne a kunhalmok védelmét. Az egyesület működésének kezdetekor 18 megyei érték volt, ez a szám ma meghaladja a 220-at. Az egyik alapküldetésüket elérték, hiszen 1994 májusában megalakult a Körös-Maros Vidéki Természetvédelmi Igazgatóság azzal a feladattal, hogy megteremtse a Dél-Tiszántúl leendő nemzeti parkjának feltételeit. Három évre rá, 1997. január 16-án megalakult a Körös-Maros Nemzeti Park, illetve a természetvédelmi kezelést ellátó igazgatóság hazánk hetedik nemzeti parkjaként (http://www.kmnp.hu/index.php?pg=menu_1140).

Az egyesület titkárának, Szelekovszky Lászlónak külön szívügye volt a kunhalmok védelme, és ezzel kapcsolatosan az egyesület szervezésében megtartották Békéscsabán azt a konferenciát, melyet a kunhalmok magyarországi védelmének kezdő lépéseként említenek, így méltán mondhatjuk, hogy a kunhalmok védelméért folytatott küzdelem első bástyája Békés megye.

Az 1994-es békéscsabai konferencia

A Békés Megyei Önkormányzati Hivatal kezdeményezésére, a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága nevében a Körös-Maros Nemzeti Parkért Egyesület 1994. november 24-ére konferencia felhívást tett közzé a kunhalmok védelméért, megmaradásáért. A konferencia címzettjei az alföldi megyék (Bács-Kiskun megye, Békés megye, Csongrád megye, Hajdú-Bihar megye, Jász-Nagykun-Szolnok megye, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) képviselői, régészei, muzeológusai, a nemzeti parkok szakemberei, történészek, és természetesen a téma iránt érdeklődő civilek csoportjai voltak. Az értekezést a Békés Megyei Megyeházán tartották, több száz résztvevővel. A tanácskozás célja volt segítséget adni a kunhalmok védelmének mielőbbi törvényi szabályozásához, s ezt ajánlásként a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium számára megküldeni. További célja és elvárása volt, hogy az akkor elfogadás előtt álló törvény egyértelműen és önálló témaként jelenítse meg e legrégebbi, ember által épített kultúrtörténeti emlékek hatósági védelmét, az egységes kezelés érdekében.

A konferencia záródokumentumában megfogalmazott legfontosabb ajánlások voltak: fel kell mérni a halmokat, állapotuk szerint kategóriákba kell sorolni azokat (kataszterezés), fel kell vezetni azokat a befogadó ingatlan nyilvántartásába. A kataszterezés során országos adatbázist kell létrehozni. Meg kell szüntetni a halmok mezőgazdasági bolygatását, művelését. A halmokat vissza kell gyepesíteni, hogy ne erodálódjanak tovább. A törvényben ex-lege védettséget kell biztosítani számukra.

A konferencia résztvevői deklarálták, hogy a termelőket az őket – esetlegesen – ért kár miatt kompenzálni szükséges, adómentességet kértek, kisajátítást javasoltak, földcserét ajánlottak, kompenzációs támogatást vezetnének be. A záródokumentum Békéscsabán kelt, 1994 decemberében (Szelekovszky 1999).

Az 1996. évi természet védelméről szóló törvény megjelenése

Az egyesület a konferencia ajánlásait elküldte az akkori illetékes minisztériumnak, és azt befogadták, feldolgozták. Az abban foglaltakat figyelembe vették az 1996. évi természet védelméről szóló törvény megalkotásakor. A jogszabály oltalma alatt már tényleges védelmet, ún. ex-lege védettséget kaptak (Szelekovszky 1999). A törvény rendelkezései értelmében lefolytatták az illetékes nemzeti parkok bevonásával a kunhalom-kataszterezést, így megalkották az országos adatbázist. A szabályozás hibája volt, hogy a törvénynek nem volt végrehajtó rendelete, így a halmok művelésével nem hagytak fel a gazdák, és nem is lehetett őket erre kényszerítenie a hatóságoknak. Az egyesület titkára azonban egyénileg folytatta a védelmi munkáját, és számos jelentős halom művelésének felhagyását érte el személyes megkeresések, beszélgetések, ismeretterjesztő előadások tartásával, ám a valódi megoldásra még várni kellett.

A közösségi védelem, szabályozás

Az Európai Unió csatlakozással számos közösségi támogatási forrás vált elérhetővé a mezőgazdasági termelők számára (Somai 2014). Az uniós pénzek eléréséhez a gazdáknak különféle előírásokat, illetve kötelezettségeket kell teljesíteniük, ilyen a kölcsönös

megfeleltetés szabályzórendszere is (Hart 2015). A 2003-as KAP reform fontos eleme volt, hogy – mintegy a támogatásért cserébe – a gazdálkodónak úgy kell egészséges termékeket előállítania, hogy közben a környezetet sem károsítja, fenntartható gazdálkodást folytat. A támogatás feltétele több környezetvédelmi, állategészségügyi, állatjóléti és élelmiszerhigiéniai, valamint tájvédelmi előírás maradéktalan betartása az 50/2008. (IV. 24.) FVM rendelet előírásai alapján.

Az új szabályozás két alapvető eleme a jogszabályban foglalt gazdálkodási követelmények (JFGK), továbbá a helyes mezőgazdasági és környezeti állapot (HMKÁ) előírásainak betartása (Ackrill 2000). A HMKÁ a kölcsönös megfeleltetés része, mely – a különböző előírásokon keresztül – az ökológiai szempontból hosszútávon is fenntartható agrárkörnyezet kialakításához járul hozzá (Brady et al. 2009). Az előírások köre szakmai és társadalmi egyeztetések következtében folyamatosan bővül a környezeti, tájvédelmi faktorokkal. 2010-ben a fenti szabályozás részévé tették a tájra jellemző tájképi elemek védelmét is a 32/2010. (III.30.) FVM rendelettel. A jogalkotási folyamatok fontos része volt a tagországok természeti környezetének felülvizsgálata, hogy milyen, a tájtípusainkra jellemző védendő tájképi elemekkel rendelkeznek, melyeknek megőrzése közösségi érdek lehet. A Körös-Maros Nemzeti Parkért Egyesület és annak támogatói tábora következtében Magyarországon a tájképi elemek sorába bekerültek a kunhalmok. A rendelet értelmében, amely termelő területén védett tájjelem található, annak a védelméről gondoskodnia kell, a halomtestek művelésével fel kell hagyniuk, kivéve a visszagyepesítési munkálatok elvégzése miatt történő talajbolygatást. Ellenkező esetben szankciók alkalmazásával meghatározott mennyiségű összegek kerülhetnek levonásra az aktuális évi támogatási összegükből.

A fentiek eredményeképpen néhány céltudatos, viharsarki civil kezdeményezése következtében – ugyan 17 évre a konferencia után, de – a Tanács 73/2009/EK rendeletével közösségi védelem alá kerültek a magyar kunhalmok. Ebben az időszakban külön előnyt nem jelentett a gazdáknak, ha halommal rendelkeztek, ugyanakkor támogatás megvonásra viszont számíthattak, ha nem tartották be az előírásokat. Igazi áttörést az jelentett, amikor a civil nyomás folyamatos hatására a 2014–2020-as KAP költségvetési és támogatási ciklus további reformjaként a korábbi jogszabályt nemzetközi, és hazai szinten is kiegészítették, így a halmok fokozottabb védelem alá kerültek. Ugyanis a Tanács 1306/2013/EU és a Tanács 1307/2013/EU rendeletei, valamint az ezekhez fűződő 10/2015 (II.13.) FM rendelet értelmében a kunhalmok beszámíthatók a kötelezően kijelölendő ún. ökológiai fókuszterületekbe, melyek révén a halom tulajdonos gazdálkodók magasabb támogatási összegekhez juthatnak, ún. zöldítési támogatás keretében. Ezen körülmények között már előnnyel is jár a birtoklásuk, a korábbi hátránnyal szemben.

A Körös-Maros Nemzeti Parkért Egyesület a kitűzött céljait maradéktalanul elérte, így 2012-ben megszűnt a működésük. Az egyesület eszmei utódja a Körösök Völgye Natúrpark Egyesület, melynek munkáit az egykori tagok is végzik. Szakmai utódja pedig maga a nemzeti park.

Korábbi kutatásaim eredményei, kutatási előzmények

A HMKÁ rendeletbe beépült Békés megyei 185 db kunhalom területhasználatában beállt változásokat a rendelet bevezetésének kezdetétől, azaz 2010-től vizsgáltam 2015-ig. A vizsgálatot évről-évre területbejárásokkal végeztem. A rendelet hatására a halmok területhasználatában beállt változásokat az 1. táblázat mutatja.

A táblázat szemlélteti, hogy a HMKÁ rendeletbe beépült halmok állapotában eddig nem látott javulás volt tapasztalható. A vizsgálat elején 98 db halom területét bolygatták a gazdálkodók, ez a szám 2015-re 8 db-ra esett vissza. A szankcionálási rendszer hatására mégis maradtak még művelt halmok, melynek legfőbb okai az osztatlan közös tulajdonú

földterületek problematikája, valamint a kifizető ügynökség támogatásokhoz fűződő kiválasztási szempontrendszerének sajátossága.

A kutatásom empirikus része megállapította, hogy a gazdálkodók esetében konfliktus forrás volt a szabályozás bevezetése, és kevés ismerettel bírnak a kunhalmok sajátosságairól az érintettek. Ugyanakkor elfogadóak a halmokat illetően, valamint hajlandóak a védelmük érdekében tevékenykedni (Rákóczi és Barczy 2015).

1. táblázat A halmok területhasználatában beállt változások 2010 és 2015 között (Rákóczi 2016)
Table 1. The condition of Békés County Cumanian mounds between 2010 and 2015 (Rákóczi 2016)

Sorszám	Vizsgálat éve	Bolygatott halom (db)	Felhagyott halom (db)
1.	2010	98	87
2.	2011	78	107
3.	2012	40	145
4.	2013	24	161
5.	2014	11	174
6.	2015	8	177

Anyag és módszer

Jelen tanulmányomban elemzem, hogy a doktori kutatásom óta eltelt évek óta milyen állapotban van a rendeletbe épült 185 db halom. Kérdés, hogy a korábban kivont 177 halomból vonták-e művelés alá bármelyiket, illetve a 2015-ben még bolygatott 8 db halom állapota hogyan változott. Összességében arra keresem a választ, hogy mennyire működik a halmok védelmét szolgáló rendelet napjainkban is. E vizsgálatomat területbejárással végeztem 2018. januárjában. A 177 db alapsokaságban lévő felhagyott halmot *reprezentatív mintavétellel* vizsgáltam 10%-os rátával. A reprezentatív minták összeállítása randomszám-generátorral történt a Random Number Generator Pro 1.71 (verzió: 1.71) nevű program segítségével. A halmok az egyedi azonosítóik szerint (FÖMI azonosító) növekvő sorba rendeztem és ezek mellé sorszámokat rendeltem. A generátor segítségével kiválasztottam a mintába eső halmok sorszámait, és az azokhoz rendelt egyedi azonosítók alapján állt össze a minta. A 8 db műveltként nyilvántartott halom esetében *teljes vizsgálatot* végeztem.

Az elmúlt években több halom esetében tettem ajánlást a vonatkozó szabályok alapján települési értéktárak felé, egy-egy kiemelkedő halom fokozottabb védelme érdekében. A munka során bemutatom a települési értéktárak döntéseit.

Az elmúlt évben megkezdődtek a megyei halmok földhivatali nyilvántartásba történő bejegyzéseinek munkálatai is. A Békés Megyei Kormányhivataltól kapott adatszolgáltatás alapján bemutatom a bejegyzési folyamat állását.

Eredmények és megvitatásuk

A területbejárások eredményei

A 2015-ös vizsgálataim során felhagyottnak rögzített 177 db halomból a kiválasztás alapján 18 db halom esetében történtek területbejárások, melynek eredményét a 2. táblázat mutatja.

2. táblázat A korábban felhagyottnak rögzített 177 db halom állapotának vizsgálata
Table 2. The condition of the mounds (177 pcs.) registered earlier as 'abandoned'

Sorszám	Generálás eredménye	Azonosító	Halom neve	Állapota
1.	167.	8 577	névtelen halom	felhagyott
2.	170.	8 580	Török-halom	felhagyott
3.	111.	5 236	Kun-halom	felhagyott
4.	55.	1 435	Rózsa-halom	felhagyott
5.	137.	8 402	Cikó-halom	felhagyott

6.	4.	1 066	Tompa-halom	felhagyott
7.	43.	1 355	Tövískes-halom	felhagyott
8.	70.	1 564	Vágott-halom	felhagyott
9.	133.	6 249	Szilások	felhagyott
10.	7.	1 081	Dinnyés-halom	felhagyott
11.	37.	1 277	Keresztes-domb	felhagyott
12.	51.	1 409	Ördögégető	felhagyott
13.	13.	1 153	Vitális-halom	felhagyott
14.	26.	1 213	Kovács-laponyag	felhagyott
15.	85.	5 070	Kevermes-halom	felhagyott
16.	2.	1 062	Vadászán-domb	felhagyott
17.	8.	1 082	Fekete-halom	felhagyott
18.	33.	1 268	Pap-halom	felhagyott

Látható, hogy a korábban felhagyott halmok egyikét sem vonták művelésbe azóta sem az érintett gazdálkodók.

A 2015-ben bolygatottként nyilvántartott halmok területi vizsgálatának eredményeit a 3. táblázat szemlélteti.

3. táblázat A korábban bolygatottnak rögzített 8 db halom állapotának vizsgálata
Table 3. The condition of the mounds (8 pcs) registered earlier as 'disturbed'

Sorszám	Azonosító	Halom neve	Állapota
1.	5 106	Hármashatár-halom	felhagyott
2.	5 109	névtelen halom	felhagyott
3.	5 107	Kis-Botos-halom	felhagyott
4.	5 003	Líviusz-halom	bolygatott
5.	1 074	Bódisné halma	bolygatott
6.	5 259	Vas-kapu-halom	bolygatott
7.	5 264	Mécses-halom	bolygatott
8.	8 572	Négyesi-domb	bolygatott

Az eredményekből látható, hogy a korábban műveltnek nyilvántartott 8 db halomból további 3 db-ot kivontak a művelés alól. A reprezentatív vizsgálat eredményei alapján megállapíthatjuk, hogy a rendelet és az abban megjelenő szankcionálási rendszer továbbra is hatékonyan védi a Békés megyei halmokat, hiszen 2018-ra a megyében nyilvántartott 185 db halomból 180 db felhagyott állapotúvá vált, és mindösszesen 5 db áll továbbra is bolygatás alatt.

A települési értéktárak határozatai

A Kormány a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvényben foglalt felhatalmazás alapján végrehajtó rendeletet alkotott a 114/2013. (VI.16.) Korm. rendelettel a magyar nemzeti értékek és hungarikumok gondozásáról. A rendelet értelmében a nemzeti értékek adatait a települési, tájegységi és megyei értéktárakban, az ágazati értéktárban, a külhoni magyarság értéktárában, a Magyar Értéktárban, valamint a Hungarikumok Gyűjteményében különféle kategóriák szerint lehet nyilvántartani, mint pl. agrár-és élelmiszergazdaság, épített környezet, kulturális örökség, természeti környezet stb. A jogszabály rendelkezik a települési, tájegységi és megyei értéktár bizottságok létrehozásáról, és működésükről. A rendelet mellékletét képező Javaslat kitöltésével bárki kezdeményezheti egy-egy érték települési, tájegységi és megyei értéktár bizottságok felé annak felvételét. A javaslatokról a bizottságok határozatot hoznak, és így kerülhet be a javasolt érték a különböző szintű értéktárakba. Az értékek értéktárakban való megjelenése különleges figyelmet, és védelmet biztosíthat számukra az utókornak történő megőrzésük érdekében.

Az elmúlt három év során 14 települési értéktár bizottsága felé tettem javaslatot egy-egy kiemelt jelentőséggel bíró kunhalom, vagy kunhalom csoport vonatkozásában. Az előterjesztéseimet tartalmazó összefoglaló adatokat a 4. táblázat tartalmazza.

4. táblázat A települési értéktár bizottságok felé javaslatok összefoglalója
Table 4. The summary of the proposals submitted to the settlement value collection committees

Sorszám	Települési értéktár bizottság	Javasolt érték megnevezése	Beküldés ideje	Elfogadásra került / megjegyzés
1.	Battonya	a battonyai Cikó-halom mondavilága	2016.08.29.	igen
2.	Kétegyháza	kétegyházi kurgánmező	2016.08.29.	igen
3.	Nagykamarás	Nagykamarási Botosi-halom	2016.08.29.	még nincs döntés
4.	Újkígyós	az újkígyósi Sas-halom	2016.08.29.	igen
5.	Szabadkígyós	a szabadkígyósi Keresztes-halom	2016.12.01.	igen
6.	Biharugra	A Biharugra környéki kunhalmok	2017.01.03.	igen
7.	Déaványa	a Déaványai-sík, mint az emberiség, így kunhalmok bölcsője	2017.01.03.	még nincs döntés
8.	Füzesgyarmat	a Füzesgyarmat környéki kunhalmok	2017.01.03.	igen
9.	Gyomaendrőd	a Szilasok nevű gyomaendrődi halomsor	2017.01.03.	igen
10.	Kaszaper	a kaszaperi Nádas-halom	2017.01.03.	még nincs döntés
11.	Kondoros	a kondorosi Hegyes-halom	2017.01.03.	igen
12.	Orosháza	az orosházi Mécses-halom	2017.01.03.	igen
13.	Zsadány	Zsadány-fancsikapusztai halmok	2017.01.03.	még nincs döntés
14.	Tótkomlós	a tótkomlói Döcögő-halom	2017.01.11.	igen

A beküldött javaslatok közül 10-et elfogadtak a települési bizottságok. 4 esetben nem történt még döntés, ám ennek oka Nagykamarás, Kaszaper és Zsadány esetében az, hogy ez idáig nem alapították meg a települési értéktár bizottságaikat.

A halmok ingatlan-nyilvántartásba történő felvezetése

Az 1994-es békéscsabai konferencia egyik kiemelt javaslata volt a halmok földtulajdoni nyilvántartásába történő bejegyzéseinek szükségessége. Ugyanakkor a törvény hatályba lépését követően sem történtek ez irányban lépések. A doktori kutatásom javaslatai között magam is szerepeltettem ennek szükségességét, amit a gazdálkodókkal folytatott interjúbeszélgetéseken elhangzottakra alapoztam. A 2017-es évben Békés Megyei Kormányhivatal Békéscsabai Járási Hivatalának Környezetvédelmi és Természetvédelmi Főosztálya (BMK-BCSJH-KTF) kezdeményezésére megkezdődtek a Békés megyei MePAR-ban rögzített halmok felvezetése a földtulajdoni nyilvántartásokba. A BMKH-BCSJH-KTF (2018) adatszolgáltatásának adatait az 5. táblázat mutatja.

5. táblázat A Békés megyei kunhalmok ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzéseinek állása
Table 5. The status of the registering process of Békés county mounds an the property register

Sorszám	Ügyintézési folyamat állapota	Érintett halmok száma (db)
1.	ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett	82
2.	változási vázrajz készítése folyamatban van	59
3.	az ügyintézési folyamat megkezdődött (határozat kiadása megtörtént)	44
Összesen:		185

A táblázat adatait végigtekintve megállapíthatjuk, hogy a kunhalmok végleges megőrzését szavatoló ingatlan-nyilvántartási feltüntetés megkezdődött, a legtöbb halom esetében le is zárult. Ezzel egy rég várt, és a legkorábban kinyilvánított védelmi intézkedés történt meg.

Következtetések

A kutatás rávilágított arra, hogy a kunhalmok védelme a közösségi és hazai jogszabályok által hosszú távon biztosítva van. A települési értéktárakban rögzített halmok, halom-csoportok fokozottabb figyelem és védelem alá kerültek. A kunhalmok területének ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzésének folyamata előrehaladott állapotban van. Összességében megállapíthatjuk, hogy a jelenben zajló intézkedések és folyamatok jó irányt vettek a kunhalmok megőrzése szempontjából, ugyanakkor mindenképpen fontos lenne a Bede (2014) által folytatott vizsgálatok országos kiterjesztése, a pontosabb országos adatbázis kialakítása végett.

Irodalom

- Barczy A., Tóth T. M., Csanádi A., Sümegi P., Czinkota I. 2006a: Reconstruction of the paleo-environment and soil evolution of the Csípő-halom kurgan, Hungary. *Quaternary International* 156-157: 49–59.
- Barczy A., Joó K. 2009: The role of kurgans in the Palaeopedological and Palaeoecological reconstruction of the Hungarian Great Plain. *Zeitschrift für Geomorphologie*, 53(1): 131–137.
- Alexandrovskiy, A. L. 2000: Holocen development of soils in response to environmental changes: the Novosvobodnaya archaeological site, North Caucasus. *Catena* 41: 237–248.
- Ackrill, R. 2000: *The Common Agricultural Policy*. Sheffield Academic Press Ltd., UK, Sheffield pp. 49–225.
- Árgay Z., Balczó B., Tóth P. 2013: A kunhalmok megőrzésének hagyományos és új módjai, szereplői. *A Falu* 28(1): 69–80.
- Barczy A., Joó K., Pető Á., Bucsi T. 2006b: Survey of the buried paleosol under the Lyukas Mound in Hungary. *Eurasian Soil Science*, 39(1): 133–140.
- Barczy A. 2009: Kunhalmok eltemetett talajainak vizsgálata. MTA Doktori értekezés, Gödöllő. p. 32–61.
- Bede Á. 2014: A tiszántúli halmok régészeti geológiai és környezettörténeti szempontú vizsgálati lehetőségei. Doktori (PhD) értekezés, Szeged, 178 p.
- Békés Megyei Kormányhivatal Békéscsabai Járási Hivatalának Környezetvédelmi és Természetvédelmi Főosztálya (BMKH-BCSJH-KTF) 2018: Adatszolgáltatás a Békés megyei kunhalmok ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzéseinek folyamatáról.
- Brady M., Kellermann K., Sahrbacher C., Jelinek L. 2009: Impacts of Decoupled Agricultural Support on Farm Structure. *Biodiversity and Landscape Mosaic: Some EU Results. Journal of Agricultural Economics* 60: 563–585.
- Csányi M. 1999: A Kunhalmok régészeti értékei. In: Tóth A. (szerk.) *Kunhalmok, „Ti vagytok a mi katedrálisaink”*. Kisújszállás, Alföldkutatásért Alapítvány. pp. 38–45.
- Csányi M. 2003: Zwei Gräber aus dem frühbronzezeitlichen Gräberfeld von Nagyrév-Zsidóhalom. In: Jerem E., Raczky P. (Hrsg.) *Morgenrot der Kulturen. Frühe Etappen der Menschheitsgeschichte in Mittel- und Südosteuropa. Festschrift für Nándor Kalicz zum 75. Geburtstag. Archaeolingua* 15, Budapest. pp. 497–512.
- Dani J., Horváth T. 2012: Óskori kurgánok a magyar Alföldön. Budapest: *Archaeolingua*. 215 p.
- Dani J., Nepper I. 2006: Sárrétudvari-Órhalom tumulus grave from the beginning of the EBA in Eastern Hungary. *Communicationes Archaeologicae Hungariae*: 29–50.
- Ecsedy I. 1979: The people of the pit-grave kurgans in Eastern Hungary. *Fontes Archaeologici Hungariae, Akadémiai Kiadó, Budapest*, 148 p.
- Gojda M., Hejzman M. 2012: Cropmarks in main field crops enable the identification of a wide spectrum of buried features on archaeological sites in Central Europe. *Journal of Archaeological Science* 39(6): 1655–1664.
- Hart K. 2015: Green direct payments: implementation choices of nine Member States and their environmental implications. [<http://www.eeb.org/index.cfm?LinkServID=0DFEF8B2-5056-B741-DB05EBEF517EDCCB>]
- Hejzman M., Součková K., Křišťuf P., Peška J. 2013: What questions can be answered by chemical analysis of recent and paleosols from the Bell Beaker barrow (2500–2200 BC), Central Moravia, Czech Republic? *Quaternary International* 316: 179–189.
- Kalicz N. 1965: Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn. *Archaeologia Hungarica* XLV: 77–84.
- Khoklova O. S., Sedov S. N., Golyeva A. A., Khoklov A. A. 2001: Evolution of Chernozems in the Northern Caucasus, Russia during the second half of the Holocene: carbonate status of paleosols as a tool for paleoenvironmental reconstruction. *Geoderma* 104: 115–133.

- Körös-Maros Nemzeti Park (KMNP) 2018: http://www.kmnp.hu/index.php?pg=menu_1140. [Letöltés: 2017.12.28.]
- Molnár M., Joó K., Barczy A., Szántó Zs., Futó I., Palcsu L., Rinyu L. 2004: Dating of total soil organic matter used in kurgan studies. *Radiocarbon* 46(2): 413–419.
- Novák T., Nyilas I., Tóth Cs. 2009: Preliminary studies on landscape ecological structure of fragmented loess grasslands on the Zsolca mounds (Felsőzsolca, Hungary). *Tájékológiai Lapok* 7(1): 161–173.
- Pető Á. 2010: Burial mounds: detecting ancient surfaces. The method of (semi) quantitative phytolith and biomorph analysis. *Archeologia E Calcolatori* 21: 315–324.
- Puskás I., Farsang A. 2008: Diagnostic indicators for characterising urban soil of Szeged, Hungary. *Geoderma* 148(3–4): 267–281.
- Raczky P., Meier-Arendt W., Anders A., Hajdú Zs., Nagy E., Kurucz K., Domboróczky L., Sebők K., Sümegi P., Magyar E., Szántó Zs., Gulyás S., Dobó K., Bácskay E., T.Biró K., Schwartz C. 2002: Polgár – Csőszhalom (1989–2000): Summary of the Hungarian-German Excavations on a neolithic Settlement in Eastern Hungary. *Mauer Schau, Band 2., Verlag Bernhard Albert Greiner, Remshalden–Grünbach*. pp. 833–860.
- Rákóczi A., Barczy A. 2015: A Körös-Maros Nemzeti Parkért Egyesület kunhalmok védelméért folytatott tevékenységének eredményei 20 év távlatából. *Civil Szemle* XII(2): 57–74.
- Rákóczi A. 2013: Kurgans as landscape elements protected by the European Community. *Ecoterra* 10(34): 7–12.
- Rákóczi A. 2016: A Közös Agrárpolitika tájvédelmi előírásainak hatásai a Békés megyei kunhalmok állapotára. Doktori értekezés. Szent István Egyetem, Gödöllő. 171 p.
- Somai M. 2014: Agrártámogatások az Európai Unióban. In: *Fejlesztési stratégiák–finanszírozási alternatívák. Heller Farkas Könyvek(1). Pázmány Press, Budapest*. pp. 225–246.
- Sudnik B., Wójcikowska I., Moysiyenko I. 2008: The floristic differentiation of microhabitats within kurgans in desert steppe zone of Southern Ukraine. *Acta Societatis Botanicorum Poloniae* 77(2): 139–147.
- Sudnik B., Wójcikowska I., Moysiyenko I., Zachwatowicz M., Jabłońska E. 2011: The value and need for protection of kurgan flora in the anthropogenic landscape of steppe zone in Ukraine. *Plant Biosystems* 145(3): 638–653.
- Szelekovszky L. 1999: Békés megye kunhalmjai. *Körös-Maros Nemzeti Parkért Egyesület Kiadványa, Sirályka Nyomda, Békéscsaba*. 64 p.
- Tóth A. (szerk.) 1999: *Kunhalmok. Alföldkutatásért Alapítvány Kiadványa, Kisújszállás*. 77 p.
- Tóth A. 2002: *Az Alföld piramisai. Alföldkutatásért Alapítvány, Kisújszállás*. 96 p.
- Tóth Cs. 2006: Az országos kunhalmfelmérés eredményei a földtani értékvédelem szemszögéből. *Acta Geographica Ac Geologica et Meteorologica Debrecina* 1(1): 129–135.
- Tóth Cs. 2007: Jász-Nagykun-Szolnok megye kunhalmjainak állapotfelmérése. *Jászkunság* 50(1-2): 42–59.
- Tóth Cs., Novák T., Nyilas I. 2008: Ötezer esztendő őrzői: A Zsolcai-halmok. *Természetbúvár* 63(3): 20–23.
- Tóth Cs., Pethe M., Molnár M. 2012: A Zsolcai-halmok komplex földtudományi vizsgálata. In: Nyári D. (szerk.) *Kockázat-Konfliktus-Kihívás. VI. Magyar Földrajzi Konferencia Tanulmánykötete, Szeged*. pp. 897–904.
- Tóth Cs., Novák T. J., Tóth A. 2014: A kunhalmok területhasználát-váltásának időszerű kérdései. *Tiszavilág. A Tiszazugi Földrajzi Múzeum Közleményei* 6: 61–76.
- Virágh D. 1979: Cartographical data of the kurgans in the Tisza region. In: Ecsedy I. (ed.) *The people of the pit-grave kurgans in Eastern Hungary. Budapest, Akadémiai Kiadó*. pp. 117–148.

Felhasznált jogszabályok

1996. évi LIII. törvény a természet védelméről

2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról

A Tanács 73/2009/EK rendelete a közös agrárpolitika keretében tartozó, mezőgazdasági termelők részére meghatározott közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott egyes támogatási rendszerek létrehozásáról, az 1290/2005/EK, a 247/2006/EK és a 378/2007/EK rendelet módosításáról, valamint az 1782/2003/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről

REGULATION (EU) No 1306/2013/EU on the financing, management and monitoring of the common agricultural policy and repealing Council Regulations (EEC) No 352/78, (EC) No 165/94, (EC) No 2799/98, (EC) No 814/2000, (EC) No 1290/2005 and (EC) No 485/2008

REGULATION (EU) No 1307/2013/EU establishing rules for direct payments to farmers under support schemes within the framework of the common agricultural policy and repealing Council Regulation (EC) No 637/2008 and Council Regulation (EC) No 73/2009

- 50/2008. (IV. 24.) FVM-rendelet az egységes területalapú támogatások és egyes vidékfejlesztési támogatások igényléséhez teljesítendő „Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot” fenntartásához szükséges feltételrendszer, valamint az állatok állategységre való átváltási arányának meghatározásáról
- 32/2010. (III.30.) FVM az egységes területalapú támogatások és egyes vidékfejlesztési támogatások igényléséhez teljesítendő „Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot” fenntartásához szükséges feltételrendszer, valamint az állatok állategységre való átváltási arányának meghatározásáról szóló 50/2008. (IV. 24.) FVM-rendelet módosításáról
- 10/2015. (III. 13.) FM-rendelet az éghajlat és környezet szempontjából előnyös mezőgazdasági gyakorlatokra nyújtandó támogatás igénybevételének szabályairól, valamint a szántóterület, az állandó gyepterület és az állandó kultúrával fedett földterület növénytermesztésre vagy legeltetésre alkalmas állapotban tartásának feltételeiről
- 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelet a magyar nemzeti értékek és a hungarikumok gondozásáról

FURTHER STEPS IN THE CONSERVATION OF THE KURGANS

A. RÁKÓCZI

Szent István University, Institute of Agricultural Science and Rural Development
5540 Szarvas, Szabadság út 1-3. e-mail: rakoczi.attila@gk.szie.hu

Keywords: common agricultural policy, cross compliance, nature conservation, kurgan

Common Agricultural Policy has gone through many reforms since it was established. In 2010, the payable agricultural support was tied to the requirement of protecting the area's characteristic elements. At this time the protection of the mounds was introduced into the requirement system of cross-compliance. I began my doctorate research in 2010 and tracked the condition change of 185 mounds in Békés county via field-walking and monitoring until 2015. My results show that community regulation has provided the mounds with protection more effective than ever before, as at the end of my research only 8 of the 185 mounds remained under cultivation. In this paper I have, after three years, examined the state of the county's mounds via field-walking in search of changes. In the past years, I have made recommendations to the settlement securities depository board to increase the protection of certain mounds. The county government office has begun the entry of these mounds into the land registry. It has been determined that none of the mounds that were previously left have been placed under cultivation again, and of the 8 mounds that were cultivated in 2015, 3 have ceased to be disturbed. The securities depositories of the affected settlements have accepted 10 of the municipal securities depository propositions, and 82 mounds were registered officially in the real estate registry. On the whole, we can determine that the present measures and processes will guarantee that the mounds will be preserved for posterity.